

Ahmet AĖAR
Sosyal Güvenlik Müşaviri

Risk
değerlendirmesi
30.12.2012
tarihinden itibaren
yasal olarak
yapılması veya
yapılamıyorsa
yaptırılması
zorunludur.

Çok Ciddiye Alınması Gereken Konu:

Risk Değerlendirmesi

GİRİŞ:

Bilindiği üzere; 20/06/2012 tarihinde kabul edilen 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 30/06/2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanun'un 38'inci maddesinde yürürlük hükümlerine yer verilmiştir. Buna göre; 1) Kamu kurumları ile 50'den az çalışanı olan ve az tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri için 01/07/2016 tarihinde,

2) 50'den az çalışanı olan tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri için 01/01/2014 tarihinde,

3) Diğer işyerleri için yayımı tarihinden itibaren altı ay sonra yani 30/12/2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir/girecektir.

Bu kanun ile iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı bir tek kanun çatısı altında birleştirilmiş ve "işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut olan güvenlik şartlarının iyileştirilmesi" amaçlanmış ve kanun buna münhasır olarak çıkarılmıştır. Bu bakımdan, çalışma hayatında çok önemli değişiklikler yapılmış olan bu

kanunla, çalışma ve iş hayatına yeni bazı önemli kavramlar girmiş, işverenlere ve çalışanlara da yeni bazı önemli yükümlülükler getirilmiştir. Bunlardan maksat, son birkaç yıldır Türkiye'de büyük çapta ve kitlesel olarak meydana gelen ve çok sayıda can ve mal kaybına yol açan iş kazalarını önlemek ve mümkün olan asgari düzeye indirmektir.

En son 01/07/2016 tarihinde tüm hükümleri yürürlüğe girecek olan İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 3. maddesinde tanımlanan "risk değerlendirmesi" yapma yükümlülüğü 30/12/2012 tarihinden istisnalar hariç her işyeri ve işveren için zorunlu olup risk değerlendirmesinin nasıl ve kimlere yaptırılacağı bu makalenin konusunu oluşturmuştur.

II. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNU İLE İŞVERENLERE GETİRİLEN YÜKÜMLÜLÜKLER:

- Risk değerlendirmesi yapılması veya yaptırılması,
- İş sağlığı ve güvenliği konusunda her

türlü tedbirin alınması,

- Çalışanlara görev verilirken iş sağlığı ve güvenliği göz önünde bulundurulması,
 - İş sağlığı ve güvenliği konusunda çalışanların bilgilendirilmesi ve eğitilmesi,
- hususlarında işverenlere, 4857 sayılı İş Kanunu'ndaki mevcut sorumluluklarına ilave olarak yeni yükümlülükler getirilmiştir.

Kanun'un 4. maddesinin 2. bendinde açıkça belirtildiği gibi işyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan hizmet alınması işverenin sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır.

III. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNU KAPSAMINA GİREN/ GİRMEYEN İŞYERLERİ:

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu;

- Kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine,
- İşyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine,
- Çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına, faaliyet konularına (hangi alanda çalıştırıldıklarına veya ne iş yaptırıldıklarına) bakılmaksızın tüm çalışanlara uygulanacaktır. Ancak Kanun'un 2. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilmiş olan faaliyetler ve kişiler hakkında İş Sağlığı ve Güvenliği hükümleri uygulanmaz.

Bunlar:

- a) Fabrika, bakım merkezi, dikimevi ve benzeri işyerlerindeki haric Türk Silahlı Kuvvetleri, genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının faaliyetleri.
- b) Afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetleri.
- c) Ev hizmetleri.
- ç) Çalışan istihdam etmeksizin kendi nam ve hesabına mal ve hizmet

üretimi yapanlar.

d) Hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetleri sırasında, iyileştirme kapsamında yapılan iş yurdu, eğitim, güvenlik ve meslek edindirme faaliyetleridir.

Görüldüğü üzere, özelliği gereği yukarıda belirtilen iş kolları ve işyerleri Kanun'un uygulama alanı dışında tutulmuştur. (c) ve (ç) fıkralarında belirtilenlerin kimler olduklarının özellikle vurgulanması gerekmektedir.

Bilindiği üzere ev hizmetleri; ticari niteliği olmayan ve ikamet amaçlı kullanılan konutlarda yapılan bakıcılık, hizmetçilik, mürebbiyelik, temizlikçilik gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Bu nedenle apartmanlarda yapılan kapıcılık hizmetlerinin ev hizmetleri ile karıştırılmaması gerekmektedir. Kapıcılık İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu uygulaması kapsamındadır ve kapıcılık faaliyetinin yürütüldüğü apartman işyerlerinde risk değerlendirmesi yapılması bir zorunluluktur.

Çalışan istihdam etmeksizin kendi nam ve hesabına mal ve hizmet üretimi yapanlardan kasıt ise 5510 sayılı Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında yürütülen faaliyetler kastedilmektedir. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 3. maddesinde çalışan: "Kendi özel kanunlarındaki statülerine bakılmaksızın kamu veya özel işyerlerinde istihdam edilen gerçek kişi" olarak tanımlanmıştır.

IV. RİSK DEĞERLENDİRMESİ:

A) Risk Değerlendirmesinin Yapılması/Yaptırılması:

Risk değerlendirmesi: İşyerinde var

olan ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikelerin riske dönüşmesine yol açan faktörler ile tehlikelerden kaynaklanan risklerin analiz edilerek derecelendirilmesi ve kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması amacıyla yapılması gerekli çalışmaları, ifade etmektedir.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 4. maddesi birinci fıkrası (c) bendi ile işverenin, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu ve bu çerçevede işyerinde risk değerlendirmesi yapacağı veya yapmıyorsa işyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan hizmet alarak yaptıracağı, 5. maddesi birinci fıkrasında ise, işverenin iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmakla yükümlü olduğu hüküm altına alınmıştır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği 29/12/2012 tarihinde yayınlanarak 30/12/2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 5. maddesinde İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun 5. maddesine paralel düzenlemeler yapılmıştır.

Buna göre; işveren; çalışma ortamının ve çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlama, sürdürme ve geliştirme amacı ile iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır. Risk değerlendirmesinin gerçekleştirilmiş olması; işverenin, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. İşveren, risk değerlendirmesi çalışmalarında görevlendirilen kişi veya kişilere risk değerlendirmesi ile ilgili ihtiyaç duydukları her türlü bilgi ve belgeyi temin eder.

bir kişiyi de bu anlamda görevlendirmesi mümkündür. İşveren, risk değerlendirmesi çalışmalarında görevlendirilen kişi veya kişilerin görevlerini yerine getirmeleri amacıyla araç, gereç, mekan ve zaman gibi gerekli bütün ihtiyaçlarını karşılar, görevlerini yürütmeleri sebebiyle hak ve yetkilerini kısıtlayamaz.

B) Risk Değerlendirme Ekibinin Oluşturulması:

İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 6. maddesi hükmü gereği risk değerlendirmesi, işverenin oluşturduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilecek olup ekipte bulunması gereken kişiler aşağıda belirtilmiştir:

- a) İşveren veya bulunamaması halinde işveren vekili,
- b) Varsa işyerinde sağlık ve güvenlik hizmetini yürüten iş güvenliği uzmanları ile işyeri hekimleri,
- c) İşyerindeki çalışan temsilcileri,
- ç) İşyerindeki destek elemanları,
- d) İşyerindeki bütün birimleri temsil edecek şekilde belirlenen ve işyerinde yürütülen çalışmalar, mevcut veya muhtemel tehlike kaynakları ile riskler konusunda bilgi sahibi çalışanlar (ustabaşı, formen gibi)

İşveren, ihtiyaç duyulduğunda bu ekibe destek olmak üzere işyeri dışındaki kişi ve kuruluşlardan; örneğin ekipte bulunan kişilerin bilgisi dahilinde olmayan teknik bir konuda uzman kişi veya kuruluşlardan hizmet alabilir.

Risk değerlendirmesi çalışmalarının koordinasyonu işveren tarafından yürütülecektir. Bunun mümkün olmaması halinde ekip içerisindeki

Risk değerlendirmesi çalışmalarında görevlendirilen kişi veya kişiler işveren tarafından sağlanan bilgi ve belgeleri korur ve gizli tutar.

C) Risk Değerlendirmesi Aşamaları:

Risk değerlendirmesi; tüm işyerleri için tasarım veya kuruluş aşamasından başlamak üzere tehlikeleri tanımlama, riskleri belirleme ve analiz etme, risk kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması, dokümantasyon, yapılan çalışmaların güncellenmesi ve gerektiğinde yenileme aşamaları izlenerek gerçekleştirilir. Çalışanların risk değerlendirmesi çalışması yapılırken ihtiyaç duyulan her aşamada süreçte katılarak görüşlerinin alınması sağlanır.

1) Tehlikelerin Tanımlanması:

Tehlikeler tanımlanırken çalışma ortamı, çalışanlar ve işyerine ilişkin ilgisine göre asgari olarak aşağıda belirtilen bilgiler toplanır.

- İşyeri bina ve eklentileri,
- İşyerinde yürütülen faaliyetler ile iş ve işlemler,
- Üretim süreç ve teknikleri,
- İş ekipmanları,
- Kullanılan maddeler,
- Artık ve atıklarla ilgili işlemler,
- Organizasyon ve hiyerarşik yapı, görev, yetki ve sorumluluklar,

Hizmet alımı şeklinde yaptırılsa dahi risk değerlendirmesi ekibi oluşturulması, çalışanların sürekli olarak bilgi ve görüşlerinin alınması gerekiyor.

- Çalışanların tecrübe ve düşünceleri,
- İşe başlamadan önce ilgili mevzuat gereği alınacak çalışma izin belgeleri,
- Çalışanların eğitim, yaş, cinsiyet ve benzeri özellikleri ile sağlık gözetimi kayıtları,
- Genç, yaşlı, engelli, gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gerektiren gruplar ile kadın çalışanların durumu,
- İşyerinin teftiş sonuçları,
- Meslek hastalığı kayıtları,
- İş kazası kayıtları,
- İşyerinde meydana gelen ancak yaralanma veya ölüme neden olmadığı halde işyeri ya da iş ekipmanının zarara uğramasına yol açan olaylara ilişkin kayıtlar,
- Ramak kala olay kayıtları,
- Malzeme güvenlik bilgi formları,
- Ortam ve kişisel maruziyet düzeyi ölçüm sonuçları,
- Varsa daha önce yapılmış risk değerlendirmesi çalışmaları,
- Acil durum eylem planları,

Tehlikelere ilişkin bilgiler toplanırken aynı üretim, yöntem ve teknikleri ile üretim yapan benzer işyerlerinde meydana gelen iş kazaları ve ortaya çıkan meslek hastalıkları da dikkate alınabilir ve emsal olarak

değerlendirilebilir.

2) Tehlikelerin Belirlenmesi:

Bilindiği üzere tehlike, işyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelini ifade ederken risk: Tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimalini ifade etmektedir.

Toplanan bilgiler ışığında; iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevzuatta yer alan hükümler de dikkate alınarak, çalışma ortamında bulunan fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal, ergonomik ve benzeri tehlike kaynaklarından oluşan veya bunların etkileşimi sonucu ortaya çıkabilecek tehlikeler belirlenir ve kayda alınır.

Bu belirleme yapılırken aşağıdaki hususlar, bu hususlardan etkilenecekler ve ne şekilde etkilenebilecekleri göz önünde bulundurulur:

- İşletmenin yeri nedeniyle ortaya çıkabilecek tehlikeler,
- Seçilen alanda, işyeri bina

- ve eklentilerinin plana uygun yerleştirilmemesi veya planda olmayan ilavelerin yapılmasından kaynaklanabilecek tehlikeler,
- İşyeri bina ve eklentilerinin yapı ve yapım tarzı ile seçilen yapı malzemelerinden kaynaklanabilecek tehlikeler,
- Bakım ve onarım işleri de dahil işyerinde yürütülecek her türlü faaliyet esnasında çalışma usulleri, vardiya düzeni, ekip çalışması, organizasyon, nezaret sistemi, hiyerarşik düzen, ziyaretçi veya işyeri çalışanı olmayan diğer kişiler gibi faktörlerden kaynaklanabilecek tehlikeler,
- İşin yürütümü, üretim teknikleri, kullanılan maddeler, makine ve ekipman, araç ve gereçler ile bunların çalışanların fiziksel özelliklerine uygun tasarlanmaması veya kullanılmamasından kaynaklanabilecek tehlikeler,
- Kuvvetli akım, aydınlatma, paratoner, topraklama gibi elektrik tesisatının bileşenleri ile ısıtma, havalandırma, atmosferik ve çevresel şartlardan korunma, drenaj, arıtma, yangın önleme ve mücadele ekipmanı ile benzeri yardımcı tesisat ve donanımlardan

Yapılmış olan risk değerlendirmesi; tehlike sınıfına göre çok tehlikeli, tehlikeli ve az tehlikeli işyerlerinde sırasıyla en geç iki, dört ve altı yılda bir yenileniyor.

kaynaklanabilecek tehlikeler,
- İşyerinde yanma, parlama veya patlama ihtimali olan maddelerin işlenmesi, kullanılması, taşınması, depolanması ya da imha edilmesinden kaynaklanabilecek tehlikeler,
- Çalışma ortamına ilişkin hijyen koşulları ile çalışanların kişisel hijyen alışkanlıklarından kaynaklanabilecek tehlikeler,
- Çalışanın, işyeri içerisindeki ulaşım yollarının kullanımından kaynaklanabilecek tehlikeler
- Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yeterli eğitim almaması, bilgilendirilmemesi, çalışanlara uygun talimat verilmemesi veya çalışma izni prosedürü gereken durumlarda bu izin olmaksızın çalışılmasından kaynaklanabilecek tehlikeler.

Çalışma ortamında bulunan fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikosozyal, ergonomik ve benzeri tehlike kaynaklarının neden olduğu tehlikeler ile ilgili işyerinde daha önce kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırma çalışması yapılmamış ise risk değerlendirmesi çalışmalarında kullanılmak üzere; bu tehlikelerin, nitelik ve niceliklerini ve çalışanların bunlara maruziyet

seviyelerini belirlemek amacıyla gerekli bütün kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırmalar yapılır.

3) Risklerin Belirlenmesi ve Analizi:

Tespit edilmiş olan tehlikelerin her biri ayrı ayrı dikkate alınarak bu tehlikelerden kaynaklanabilecek risklerin hangi sıklıkta oluşabileceği ile bu risklerden kimlerin, nelerin, ne şekilde ve hangi şiddette zarar görebileceği belirlenir. Bu belirleme yapılırken mevcut kontrol tedbirlerinin etkisi de göz önünde bulundurulur.

Toplanan bilgi ve veriler ışığında belirlenen riskler; işletmenin faaliyetine ilişkin özellikleri, işyerindeki tehlike veya risklerin nitelikleri ve işyerinin kısıtları gibi faktörler ya da ulusal veya uluslararası standartlar esas alınarak seçilen yöntemlerden biri veya birkaçı bir arada kullanılarak analiz edilir.

İşyerinde birbirinden farklı işlerin yürütüldüğü bölümlerin bulunması halinde risklerin belirlenmesi ve analizi her bir bölüm için ayrı ayrı yapılır.

Analiz edilen riskler, kontrol tedbirlerine karar verilmek üzere etkilerinin büyüklüğüne ve önemlerine göre en yüksek risk seviyesine sahip olandan başlanarak sıralanır ve yazılı hale getirilir.

4) Risk Kontrol Adımları:

- Planlama: Analiz edilerek etkilerinin büyüklüğüne ve önemine göre sıralı hale getirilen risklerin kontrolü amacıyla bir planlama yapılır.

- Risk kontrol tedbirlerinin kararlaştırılması: Riskin tamamen bertaraf edilmesi, bu mümkün değil ise riskin kabul edilebilir seviyeye indirilmesi için aşağıdaki adımlar uygulanır.

- 1) Tehlike veya tehlike kaynaklarının ortadan kaldırılması.
- 2) Tehlikelinin, tehlikeli olmayanla veya daha az tehlikeli olanla değiştirilmesi.
- 3) Riskler ile kaynağında mücadele edilmesi.

- Risk kontrol tedbirlerinin uygulanması: Kararlaştırılan tedbirlerin iş ve işlem basamakları, işlemi yapacak kişi ya da işyeri bölümü, sorumlu kişi ya da işyeri bölümü, başlama ve bitiş tarihi ile benzeri bilgileri içeren planlar hazırlanır. Bu planlar işverence uygulamaya konulur.

- Uygulamaların izlenmesi: Hazırlanan planların uygulama adımları düzenli olarak izlenir, denetlenir ve aksayan yönler tespit edilerek gerekli düzeltici ve önleyici işlemler tamamlanır.

Risk kontrol adımları uygulanırken toplu korunma önlemlerine, kişisel korunma önlemlerine göre öncelik verilmesi ve uygulanacak önlemlerin yeni risklere neden olmaması sağlanır.

5) Dokümantasyon:

Risk değerlendirmesi asgarî aşağıdaki hususları kapsayacak şekilde dokümante edilir:

- İşyerinin unvanı, adresi ve işverenin adı,
- Gerçekleştiren kişilerin isim ve unvanları ile bunlardan iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi olanların bakanlıkça verilmiş belge bilgileri,
- Gerçekleştirildiği tarih ve geçerlilik tarihi,

- Risk değerlendirmesi işyerindeki farklı bölümler için ayrı ayrı yapılmışsa her birinin adı,
- Belirlenen tehlike kaynakları ile tehlikeler,
- Tespit edilen riskler,
- Risk analizinde kullanılan yöntem veya yöntemler,
- Tespit edilen risklerin önem ve öncelik sırasını da içeren analiz sonuçları,
- Düzeltici ve önleyici kontrol tedbirleri, gerçekleştirilme tarihleri ve sonrasında tespit edilen risk seviyesi.

Risk değerlendirmesi dokümanının sayfaları numaralandırılarak; gerçekleştiren kişiler tarafından her sayfası paraflanıp, son sayfası imzalanır ve işyerinde saklanır.

6) Risk Değerlendirmesinin Yenilenmesi:

Yapılmış olan risk değerlendirmesi; tehlike sınıfına göre çok tehlikeli, tehlikeli ve az tehlikeli işyerlerinde sırasıyla en geç iki, dört ve altı yılda bir yenilenir.

Aşağıda belirtilen durumlarda ortaya çıkabilecek yeni risklerin, işyerinin tamamını veya bir bölümünü etkiliyor olması göz önünde bulundurularak risk değerlendirmesi tamamen veya kısmen yenilenir:

- İşyerinin taşınması veya binalarda değişiklik yapılması,
- İşyerinde uygulanan teknoloji, kullanılan madde ve ekipmanlarda değişiklikler meydana gelmesi,
- Üretim yönteminde değişiklikler olması,
- İş kazası, meslek hastalığı veya ramak kala olay meydana gelmesi,
- Çalışma ortamına ait sınır değerlere ilişkin bir mevzuat değişikliği olması,
- Çalışma ortamı ölçümü ve sağlık gözetim sonuçlarına göre gerekli görülmesi,
- İşyeri dışından kaynaklanan ve işyerini etkileyebilecek yeni bir tehlikenin ortaya çıkması.

7) Birden Çok İşverenin Paylaştıkları İşyerlerinde Risk Değerlendirmesi:

Aynı çalışma alanını birden fazla işverenin paylaşması durumunda, yürütülen işler için diğer işverenlerin yürüttüğü işler de göz önünde

bulundurularak, koordinasyon içinde, ayrı ayrı risk değerlendirmesi yapılması, birbirlerini ve çalışan temsilcilerini tespit edilen riskler konusunda bilgilendirmeleri gerekmektedir. Birden fazla işyerinin bulunduğu iş merkezleri, iş hanları, sanayi bölgeleri veya siteleri gibi yerlerde, işyerlerinde risk değerlendirmesi çalışmalarının koordinasyonu yönetim tarafından yürütülür. Her alt işveren yürüttükleri işlerle ilgili olarak, Yönetmelik hükümleri uyarınca gerekli risk değerlendirmesi çalışmalarını asıl işverenin denetim ve koordinasyonu altında yapar.

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ:

Sonuç olarak denilebilir ki, risk değerlendirmesi 30/12/2012 tarihinden itibaren yasal olarak yapılması veya yapılamıyorsa yaptırılması zorunludur. Kamu kurumları dahil olmak üzere risk değerlendirmesi yaptırmamış işyerinin bu gün itibarıyla kalmamış olması gerekmektedir. Risk değerlendirmesinin yaptırılmamış olmasının doğurduğu bazı sonuçlarla işverenlerin karşılaşması mümkündür. Örneğin çok tehlikeli sınıfta yer alan maden, metal ve yapı işleri ile tehlikeli kimyasallarla çalışılan işlerin yapıldığı veya büyük endüstriyel kazaların olabileceği işyerlerinde, risk değerlendirmesi yapılmamış olması durumunda iş durdurulur. Ayrıca, risk değerlendirmesi yapmayan veya yaptırmayan işverene 3.361,00 TL, aykırılığın devam ettiği her ay için 5.041,00 TL idari para cezası uygulanacaktır.

Risk değerlendirmesi işveren tarafından yapılabileceği gibi bu konuda ekip içerisinden bir kişiyi görevlendirerek de yaptırabilir. Ayrıca işyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan da hizmet alınarak yaptırılması mümkündür. Ancak hizmet alımı şeklinde yaptırılrsa dahi risk değerlendirmesi ekibi oluşturulması, çalışanların sürekli olarak bilgi ve görüşlerinin alınması gerekmektedir. Esas olan şekli bir tespit değil gerçek anlamda risk ve tehlikelerin tespit edilerek gerekli koruyucu, önleyici tedbirlerin alınmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle işverenler ve çalışanların ciddiyle konuyu ele almaları gerekmektedir.